

Iljas Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu
19. i 20. stoljeća*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2004.

Šta je grad u Bosni i Hercegovini, o čemu to govori i piše prof. Hadžibegović u ovoj knjizi? Nesaglasnost u definisanju gradova prouzrokovana je mogućnošću prilaznja problematici s raznih aspekata. Kod nas je, kao i u nizu drugih zemalja, dosad bio usvojen zakonski kriterijum i gradskim aglomeracijama su smatrane one osnovne administrativno teritorijalne jedinice koje su postojećim pravnim propisima proglašene za gradove. Taj princip je sasvim logično primijenjen u promišljanju ove knjige, jer taj parametar ima grad i u osmansko doba, a takvog ga je sasvim bezbolno naslijedila i preuzela austrougarska administracija. U ovoj knjizi govori se o 66 bosanskohercegovačkih naselja koja su 1910. godine imala status gradskih opština, a obuhvaćeni su svi gradovi od 1879. godine, njih 46, kao i ona naselja koja će to postati do 1910. godine. Ova mjesta su bila glavna središta političkog, upravnog, privrednog, vjerskog i kulturnog života čitave pokrajine i kroz njihov su se razvoj prelamali, kako kaže autor, svi dremeži tradicije i drame modernizacijskih promjena. Rezultati istraživanja prof. Iljasa Hadžibegovića ukazuju da je za austrougarsku administraciju pojam gradskog naselja bio rastegljiva, labava kategorija koja najviše zavisi od realnih životnih potreba, upravnih, vojnih, političkih, ekonomskih i drugih, te otuda u bh gradovima postoje velike razlike u broju kuća i stanovnika, ekonomskoj i društvenoj strukturi, u funkcijama grada i u dostignutom stepenu urbanog razvoja.

Osnovno pitanje koje se autoru nametalo je kakva je relacija bosanskohercegovačke urbane tradicije duboko ukorijenjene u osmansko nasljeđe i modernizacije kao stila i načina života i rada jednog evropskog autoriteta koji preuzima vlast u Bosni 1878. godine, sistematski odozgo formirajući nove obrasce. Na koji način, na osnovu čega prof. Iljas Hadžibegović rješava ove probleme i relacije? Ostajući dosljedan sebi i najavljujući već sa prvom knjigom o industrijskoj revoluciji u Bosni i Hercegovini, nazvanoj u to vrijeme možda popularnije po jednoj od posljedica te revolucije evolutivnih koraka "Postanak radničke klase u BiH i njen razvoj do 1914. godine", profesor je u metodološkom smislu jedan od začetnika strukturalne historiografije kod nas, a i ova knjiga dokazuje da je i dalje njen sljedbenik.

Promjene u ekonomsko socijalnoj strukturi gradskog stanovništva na razmeđu 19. i 20. stoljeća najbolji su indikator sučeljavanja tradicije i modernizacije na ovo-

me tlu. Izučavanje društvene strukture gradova pretpostavlja obuhvatanje "statističkih" i "dinamičkih" odnosa između društvenih grupa. Zbog toga proučavanje pojedinih fenomena u gradovima nužno treba da obuhvati izvjesne empirijske elemente posebnih strukturalnih odnosa radi njihovog svestranijeg osvjetljavanja. Modernizacija i moderne države pretpostavljaju i uvođenje raznovrsne statistike, kako po vrsti tako i brojnosti koje omogućavaju utvrđivanje i mjerenje brojčanih fenomena različitih vrsta. Izvjesne slabosti koje sadrže popisi stanovništva iz 1879, 1885, 1894 kao i onog najbogatijeg i najraznovrsnijeg iz 1910, autor je nadoknadio podacima publikovanim u izvještajima o upravi Bosne i Hercegovine za godine od 1906-1916, te izvještajima Trgovačke i obrtničke komore i drugim, da bi u historijskom metodu transformisao broj u događaj u završnoj fazi historijske analize i u onoj mjeri u kojoj je to neophodno, jer ponekad cifre govore rječitije od svih drugih objašnjenja.

Prof. Hadžibegović ukazuje da su se promjene događale u svim gradovima bez obzira na to da li su ostali u zapečku novih saobraćajnih i privrednih tokova, ili su igrali prvorazrednu ulogu u modernizacijskim procesima. Ukupna ekonomsko socijalna struktura bosanskohercegovačkog društva sporo se mijenjala, što se neminovno odražavalo i na gradove. U njima se nalazi pravi mozaik socijalnih skupina u kojima su još uvijek neizdiferencirane seoska i gradska privreda, a unutar gradske zanatstvo i trgovina, pa će do Prvog svjetskog rata bez obzira na modernizaciju pod kojom pretpostavljamo nove proizvodne odnose kapitalističkog tipa sa svim konzekvencama koje oni nose, u bosanskohercegovačkim gradovima biti naglašena agrarna komponenta. Iako austrougarska okupacija ne prekida tradicionalnu strukturu bosanskohercegovačkih gradova, u njima se pored starog stvarao sloj novog, većinom doseljeničkog građanstva heterogene socijalne, vjerske i etničke strukture. Zajedničko im je bilo da se svi oni naseljavaju i društveno uspinju uz državnu podršku, kao neophodni dio sistema vlasti, novih oblika proizvodnje i uopšte privredne, kulturno prosvjetne i duhovne aktivnosti. Živeći pored i sa tradicionalnim građanstvom ova trećina od ukupnog građanstva javlja se kao nosilac procesa modernizacije u bh gradovima. Jasno se vidi da su bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19 i 20 stoljeća u ekonomskoj i socijalnoj strukturi još uvijek u većini zadržali svoje tradicionalne odnose, ali ove promjene bitno su uticale na promjenu etničke i vjerske strukture u ovim gradovima. Tradicionalni vjerski i etnički mozaik umnogome je zavisio od migracija stanovništva, odnosno od useljavanja i iseljavanja koje nije jednako zahvatilo sve vjerske i etničke zajednice, ali grad je u pomenutom periodu definitivno učvrstio svoje političko, kulturno i ekonomsko vodstvo svakog pojedinačno bosanskohercegovačkog naroda i odigrao prvorazrednu ulogu u procesu njihove integracije u modernu naciju.

Austrougarska uprava ne prekida bosanskohercegovačku urbanu tradiciju i prvi put u povijesti bosanskohercegovačkog historijskog prostora promjene državnog

okvira, društveno političkog i ekonomskog sistema ne znače novo rađanje gradova. To je početak kontinuiranog procesa u više etapa, dugog skoro 1,5 stoljeće koji traje i danas. Promjene se događaju u zatečenim i postojećim bosanskohercegovačkim urbanim jezgrima, što naravno ne znači i nestvaranje novih i lagano zamiranje nekog starog, ali nema oštrog prekida. Promjene nakon 1878. nisu imale za posljedicu gradove kao arheološke ruine, kao one antičke i srednjovjekovne, nego početak procesa sučeljavanja i integracije staroga i novog u procesu izgradnje bosanskohercegovačkog urbanog bića kraja 19. čitavog 20 i sada 21 stoljeća. Od Konaka do Vijećnice je prostorno tako malo, ali između njih je čitava jedna epoha, rekao je profesor u jednoj šetnji. ■

Seka Brkljača

Helmut Friedrichsmeier, *Das Versunkene Bosnien*, Graz-Wien-Köln 1999;
"Zaboravljena Bosna" kroz fotografije austrijskog oficira Emila Balcareka.

Fotografije koje je u periodu od maja 1907. do maja 1908. godine snimio austrijski oficir *Emil Balcarek* austrijskoj javnosti su predstavljene knjigom *Utonula Bosna* autora *Helmuta Friedrichsmeiera* štampana u Beču 1999. godine. Dio fotografija prezentiranih u navedenoj knjizi, autor je ustupio Historijskom muzeju BiH i izložbom koju priprema ovaj muzej fotografije će biti dostupne i našoj javnosti.

Fotografija je zaustavljeni trenutak vremena, zapamćen, ali ne i zaboravljen. Stoga je ona dokument o jednom vremenu na određenom prostoru. Dokumentarni značaj, međutim, fotografija dobiva tek sa novim usmjerenjima u historijskoj nauci.

Savremena historiografija podrazumijeva zapravo novi pristup u odnosu na onaj Rankeovski iz XIX i prve polovine XX stoljeća, kada se za postizanje historijske spoznaje historičar oslanjao samo na historijske izvore u najužem smislu, odnosno kada se historijska spoznaja gradila samo na čistom historijskom materijalu kao sredstvu spoznaje. U skladu sa novim usmjerenjima savremene historijske nauke, došlo je do znatnog proširenja izvora spoznaje. Više to nisu samo povelje i akta nego i drugi izvori koji nam mogu pomoći u spoznaji historijske stvarnosti.

Historija mentaliteta, kako se ovo usmjerenje naziva u francuskoj savremenoj historiografiji, je ustvari široko područje istraživanja koje uz ekonomske i socijalne pojave pokriva i duhovnu dimenziju, odnosno ukupnost fizičkog i duhovnog života lju-